

В. В. Борцевський

Економіка великого міста: структурні трансформації в епоху глобальних змін

Досліджуються особливості структурних трансформацій в економіці великих міст в умовах глобалізації. Першочергова увага приділяється виявленню пріоритетних напрямів і механізмів впливу глобальних економічних змін на еволюційні зрушення у господарській структурі великих міст. Акцентується увага на визначальній ролі великих міст в економічному розвитку сучасних держав. Це супроводжується постійним зростанням частки міського населення та зосередженням у містах дедалі більш вагомого економічного потенціалу. Водночас у світі постійно зростає кількість мегаполісів і глобальних міст. Їхньою основною перевагою є високий рівень концентрації виробничих потужностей і капіталу, а також значний людський потенціал, що дає поштовх інноваційному розвитку різних секторів міської економіки, передусім енергетики, галузі інформаційних технологій, транспорту, побутових послуг і дозвілля, банківської сфери тощо. Встановлено, що основними проблемами, з якими стикаються великі міста в епоху глобалізації, є: зниження якості соціального капіталу, посилення безпекових викликів, зростання ризиків виникнення техногенних катастроф, погіршення якості довкілля та екологічної ситуації загалом, зростання рівня навантаження на інженерну й соціальну інфраструктуру, необхідність налагодження безперебійного постачання достатнім обсягом питної води та продовольчих ресурсів. Доведено, що пріоритетними напрямками розвитку економіки великих міст у добу глобалізації є підвищення рівня мобільності населення, покращення якості його життя та забезпечення високих стандартів побутового комфорту городян, формування інноваційних інформаційно-комунікаційних мереж, налагодження якісного планування міського простору, вирішення екологічних проблем, зокрема шляхом впровадження відновлюваної енергетики та надання пріоритетності збереженню довкілля. Сформульовано пропозиції щодо першочергових заходів адаптації великих міст України до сучасних вимог глобалізації, враховуючи досвід найбільш розвинених держав світу. Зокрема, наголошено на необхідності збільшення обсягів інвестицій у розвиток інформаційних технологій та активізацію роботи з діджиталізації міського простору шляхом вивільнення частини бюджетних ресурсів, які сьогодні використовуються недостатньо ефективно та спрямовуються переважно на задоволення соціальних потреб міського населення.

Ключові слова: структурні трансформації, великі міста, економічна глобалізація, міський простір, цифрові технології.

Постановка проблеми. Протягом тривалого періоду часу в цивілізованому світі спостерігається невпинне збільшення ролі мегаполісів і міських агломерацій в економічному зростанні окремих держав і регіонів. Це супроводжується постійним збільшенням частки міських мешканців, особливо в розвинених державах світу. Так, у містах Європи сьогодні проживає більше двох третин усього населення, а в Північній Америці питома вага містян сягає 80%.

Одночасно спостерігається зростання ролі великих міст в акумулюванні фінансових і матеріально-технічних ресурсів держав, а також у розбудові об'єктів фінансової, маркетингової та інженерної інфраструктури, що дозволяє їм прискореними темпами нарощувати створення доданої вартості та стимулювати розвиток інноваційних виробництв. Водночас трудомісткі та енерговитратні виробництва старопромислових галузей дедалі частіше опиняються на периферії міської економіки, поступаючись місцем більш гнучким та ефективним компаніям сфери послуг і креативних індустрій.

Це актуалізує проблему дослідження особливостей структурної трансформації економіки великих міст на сучасному етапі глобалізації (як у світовому масштабі, так і в сучасних реаліях України).

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти цієї проблематики досліджувалися в роботах таких авторів, як: Д. Айван, Г. Артюх, Г. Балашов, П. Баранцев, В. Бовсунівський, Т. Бутова, Л. Вірт, С. Галенко, А. Дружинін, Т. Ключко,

Р. Кушинг, М. Лесечко, Т. Меліхова, М. Мельник, Г. Обиход, Т. Остапчук, У. Отборн, Р. Парк, Ю. Процько, П. Ромер, В. Семенов, О. Швиданенко, Н. Штомпель та ін.

Так, Г. Балашов акцентує увагу на тому, що сучасний світ повертається по спіралі історії до аналогу моделі грецьких полісів і міст середньовічної Європи. Урбанізація стає загальносвітовою тенденцією, а це означає, що її закономірності необхідно враховувати, визначаючи пріоритети економічного розвитку кожної країни. Адже, якщо великі міста надалі будуть лише збільшуватися, а основна маса людських ресурсів сконцентрується в мегаполісах, то для них потрібно буде створити особливі умови, а саме: вільну торгівлю, мінімум обмежень і бюрократії, максимально швидке переміщення товарів-послуг, людей і грошей. У створенні великих міст майбутнього слід виходити з того, що одночасно вони стануть центрами заробітків і відпочинку. Для цього під час планування розвитку таких міст слід впроваджувати ергономічний підхід – акцентувати першочергову увагу на швидкості, зручності та автоматизації всіх процесів життєдіяльності мешканців [4].

С. Галенко відзначає, що зростання ролі великих міст, в яких концентрується науково-технологічний і фінансово-інвестиційний потенціал сучасного світу, обумовлюють переваги мережевої організації економічної діяльності з гнучкими регіонально-галузевими конфігураціями. При цьому цілеспрямовано створюваний сприятливий діловий клімат, можливості наднаціонального регулювання фінансово-валютних операцій на основі сучасних інформаційних технологій забезпечують інтернаціонально привабливі умови життєдіяльності й лідерства таких міст. Водночас міста світового значення стають не тільки багато в чому автономними структурними елементами глобального ринку, але й своєрідними «пульсами управління» глобальною економікою загалом [8].

О. Швиданенко та Б. Антонюк серед характерних особливостей забезпечення конкурентоспроможності великих міст у глобальному ринковому середовищі відводять особливе місце синергетичним ефектам, які компанії отримують через локальну діяльність, пов'язану з глобальними ланцюгами створення доданої вартості в межах кластерів і кластерних мереж, розташованих, як правило, навколо великих міст, що у свою чергу сприяє прискоренню інноваційного розвитку міської економіки. На їхню думку, світові тенденції засвідчують, що саме інновації є імперативом для підвищення економічної конкурентоспроможності міст. При цьому локальна система інновацій і конкурентоспроможності включає: кількість суб'єктів інноваційного ланцюга та взаємозв'язки між ними; комерціалізацію ідей; м'яку інфраструктуру, включно з креативністю, а також додану цінність культури; фінансування; продаж і маркетинг, де нові ідеї перетворюються на нові продукти й послуги [20, с. 122].

У колективній монографії вчених ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», виданій за науковою редакцією М. Мельник, констатується, що будь-яке велике місто володіє певним набором якісних і кількісних характеристик, які можна кваліфікувати як ознаки його метрополійного статусу. Саме від ширини спектру цих характеристик, притаманних місту, залежить його місце в глобальній просторовій організації суспільства. Водночас трансформація великого міста в повноцінну метрополію передбачає наявність комплексу взаємопов'язаних факторів, ефективне використання яких і дозволяє досягти метрополійного статусу та підтримувати його в майбутньому [12, с. 41].

В. Семенов і Н. Штомпель вказують на те, що життя в метрополіях та мегаполісах часто виявляється не дуже комфортним для його мешканців, насамперед через наявність численних екологічних і соціальних проблем. Це зумовлює міграцію частини міського населення в передмістя, де починають формуватися сателітні селища з забудовою котеджного типу. Вже з кінця ХХ ст.

значна частина великих міст світу функціонують як ділові центри, навколо яких згурталися численні котеджні містечка, що колись формували їхні передмістя [15, с. 87].

Учені чиказької школи (Р. Парк, Е. Берджес, Л. Вірт та ін.), які головним об'єктом вивчення вважали міські спільноти (перш за все спільноту м. Чикаго), акцентували увагу на тому, що місто є не лише одним з можливих об'єктів теоретичного наукового інтересу, але й «соціальною лабораторією», в якій можна досконало вивчити природу людини та цивілізації. Перевагами такої «лабораторії» вони вважали сконцентрованість соціальних проблем на обмеженому просторі, можливість формулювання припущень щодо розвитку людської цивілізації на базі дослідження проблем окремого міста [2, с. 348].

Проте у дослідженнях більшості перелічених та інших науковців (як закордонних, так і вітчизняних), які займалися цією проблемою, недостатня увага приділяється виявленню та опису взаємозв'язків між динамікою розгортання глобалізаційних процесів і специфікою структурної трансформації економіки великих міст.

Метою статті є окреслення характерних особливостей впливу глобальних економічних змін на структурну трансформацію економіки великих міст, а також узагальнення світового досвіду адаптації цих міст до сучасних викликів глобалізації та розроблення відповідних пропозицій щодо пріоритетних напрямів його використання в Україні.

Основні результати дослідження. Досліджуючи розвиток економіки великих міст у добу глобалізації, слід насамперед урахувувати прогнози ООН, згідно з якими до 2050 р. частка городян у світі зросте до 70% (тобто їхня кількість зрівняється із загальною чисельністю людей, що живуть на планеті сьогодні). Протягом усього одного століття населення великих міст збільшиться ушестеро – з одного до майже шести мільярдів осіб. Таке зростання населення призведе до поширення мегаполісів – міст, в яких проживає понад 10 млн осіб. Водночас зростатимуть і вимоги до міської інфраструктури. Така тенденція торкнеться не тільки мегаполісів. Адже якщо в 2016 р. у світі налічувалося близько 500 міст з населенням понад мільйон мешканців, то до 2030 р. кількість таких міст, імовірно, перевищить 650. Вже сьогодні багато з них вимушені вирішувати проблеми нестачі житла, перевантаження інфраструктури, надмірного водото- енергоспоживання. Крім того, зростають ризики посилення негативних наслідків стихійних лих (вже сьогодні системи водовідведення багатьох міст не справляються з потоками води під час інтенсивних дощів). До того ж загроза природних катаклізмів посилюється через кліматичні зміни на планеті, однією з головних причин яких є суттєве збільшення викидів в атмосферу різними об'єктами економіки великих міст, зокрема транспортними й теплопостачальними компаніями [14].

Зважаючи на зазначене, дослідники відзначають, що людина майбутнього буде жити в перенаселеному світі, а існуючі глобальні проблеми в ньому лише посилюватимуться. Передусім це стосується погіршення екологічної ситуації, нестачі питної води та інших природних ресурсів, браку продуктів харчування, появи нових хвороб тощо. Означені складнощі будуть вирішуватися насамперед завдяки формуванню великих міст нового типу – повністю автоматизованих і автономних, або так званих «smart cities» («розумних міст») [6].

Концепція «розумних міст» доволі молода, тому в академічному середовищі використовується більше десятка пояснень їхньої суті. Але всі вони однотайні в одному – для мешканців великих міст основна перевага «smart city» полягатиме у забезпеченні достатньо комфортних умов життя, безпечного середовища проживання, якісного транспортного сполучення, різнобічного впровадження інноваційних технологій тощо. Все це досягатиметься шляхом інтеграції раніше ізольованих міських підсистем у єдину систему управління містом, ґрунтовану на

сучасних інформаційних технологіях та ефективних комунікаціях. Концепція «smart city» передбачає активне використання мобільних сервісів для планування просторового розвитку та надання адміністративних послуг. Це забезпечуватиме прозорість під час прийняття управлінських рішень і використання міського бюджету, оптимізацію мережі автомобільних доріг, велосипедних доріжок, тротуарів і пішохідних зон, зменшення заторів, а також запобігатиме злочинності в «проблемних» місцях тощо [9].

Сьогодні багато мегаполісів вже роблять перші кроки в напрямі перетворення на «smart city». Все більше з них починають цілеспрямовано реалізовувати відповідні стратегії власного розвитку, орієнтуючись на впровадження цифрових технологій. Ці технології дозволяють, наприклад, передавати водіям інформацію про наявність вільних місць на парковках, знижуючи тим самим щільність дорожнього руху, скорочувати час пошуку місць для паркування і, відповідно, зменшувати фінансові витрати на паливе та викиди шкідливих речовин в атмосферу. Наприклад, результати спільного дослідження компаній «Siemens» і «Aurip», метою якого було розроблення бізнес-кейсу «Smart Cities» на прикладі Лондона, показали, що впровадження лише в одному з районів міста технології інтелектуального управління паркуванням дозволило скоротити час пошуку водіями місця парковки на 33 тис. годин на рік. Якщо перевести ці зекономлені години в еквівалентний час на створення доданої вартості, то виникає різниця у 870 тис. євро на рік (і це лише в одному районі британської столиці) [14].

Активна робота Лондона в напрямі діджиталізації різних аспектів управління містом стала запорукою його лідерства у рейтингу розумних міст світу, складеного за результатами дослідження іспанського Центру глобалізації та стратегії бізнес-школи IESE. Відбір здійснювався за дев'ятьма основними критеріями: 1) людський капітал (розвиток, залучення та виховання талантів); 2) соціальна згуртованість (консенсус між різними соціальними групами населення); 3) економіка; 4) навколишнє середовище; 5) управління; 6) містобудування; 7) міжнародні зв'язки; 8) технології; 9) мобільність і транспорт (легкість пересування). Лондон очолив рейтинг завдяки відмінним результатам майже у всіх категоріях, за якими оцінювалися міста, особливо за людським капіталом (завдяки великій кількості бізнес-школ і університетів) та умовами для міжнародного співробітництва. Крім того, в британській столиці більше стартапів і програмістів, ніж у будь-якому іншому місті світу. Статус лідера у цьому рейтингу Лондон утримує незмінно з 2016 р. [13].

У 2018 р. до першої п'ятірки вказаного рейтингу також увійшли Нью-Йорк, Амстердам, Париж і Рейк'явік. Так, у Нью-Йорку було відзначено найкращі економічні показники, а також високу якість людського капіталу, прогресивність містобудування й сприятливі умови для налагодження міжнародних зв'язків. Крім того, в місті діє майже 7000 хайтек-компаній і розвинуті інтегровані технологічні послуги (наприклад, безкоштовна мережа Wi-Fi LinkNYC). Одним з найрозумніших міст Європи став Амстердам, який відзначається вдалим симбіозом фінансових технологій, енергоефективності та культури. Система просторової мобільності міста забезпечується розвинутою вдалим поєднанням громадського транспорту з розвинутою велосипедною інфраструктурою, включно з однією з найкращих у світі систем автоматизованих велосервісів (а кількість велосипедів у країні (881 тис.) перевищує чисельність її мешканців (850 тис.)). До того ж до 2025 р. міська влада планує заборонити автомобілі з бензиновими й дизельними двигунами, щоб Амстердам став першим європейським містом з нульовим викидом в атмосферу. Париж, який посідає четверте місце в цьому рейтингу, завдячує своїм статусом розумного міста розвинутій фінансовій інфраструктурі (як і Лондон, він є одним з найбільших фінансових центрів Європи). Сильними сторонами Парижу також визнано якість його людського капіталу, розгалужену систему міжнародних зв'язків, високі технології та

просторову мобільність у межах міста (зокрема, Париж активно використовує інновації та Інтернет для оптимізації пасажиропотоку та руху автомобільного транспорту, включно з автоматизацією метрополітену). Крім того, для поліпшення якості повітря в місті популяризується використання електрокарів і велосипедів. Першу п'ятірку розумних міст світу другий рік поспіль замикає Рейк'явік, перемагаючи при цьому за критерієм екологічності. Адже понад 99% електроенергії в місті виробляється завдяки геотермальним джерелам, а від горючих корисних копалин влада міста відмовилася зовсім. Столиця Ісландії також затвердила програму, згідно з якою до 2040 р. місто має зменшити викиди вуглецю до нульового рівня [13].

Поряд зі згаданими містами у міжнародних рейтингах до числа лідерів за різними показниками розвитку елементів «smart city» найчастіше опиняються Сінгапур, Токіо, Відень, Барселона, Стокгольм, Мюнхен, Копенгаген, а також низка великих американських і китайських міст (Лос-Анджелес, Даллас, Чикаго, Гонконг, Тайпей, Шеньчжень тощо). Основними критеріями, які використовуються для визначення найбільш «розумних» міст планети, зазвичай виступають: активність і мобільність населення (у т. ч. якість роботи міського пасажирського транспорту; доступність та якість медичних послуг, зокрема завдяки інтеграції елементів «розумного міста» в систему взаємодії лікаря та пацієнта; рівень громадської безпеки, зокрема здатність правоохоронних органів і служб запобігати злочинності та нести відповідальність перед мешканцями міста; поширеність новітніх технологій в управлінні містом і надання громадянам усіх соціальних верств можливості отримувати доступ до Інтернету й цифрових послуг; екологічно чисте енергопостачання тощо [17].

Наприклад, до десятки міст, які досягли найвищих конкурентних позицій у Рейтингу за глобальним індексом конкурентоспроможності міст (Global Urban Competitiveness Index Rankings), що його розробляє Центр досліджень міст і конкурентоспроможності Китайської академії суспільних наук (CASS), увійшли: Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Сінгапур, Лондон, Сан-Франциско, Шеньчжень, Токіо, Сан-Хосе, Мюнхен і Даллас. Дані звіту зібрані на основі таких показників: ВВП та ВВП на одну особу населення; продуктивність праці; кількість транснаціональних компаній, які працюють у місті; кількість отриманих патентів; рівень зайнятості; рівень економічного зростання; цінова перевага тощо. Дослідженням було охоплено 500 глобальних міст. Експерти також установили, що північноамериканські міста зберігають свої позиції, тоді як провідні європейські міста децю поступаються азійським, які наращують свій потенціал [20, с. 122].

Отже, структурні трансформації в економіці великих міст у добу глобалізації розгортаються насамперед у напрямі відходу від першочергового забезпечення потреб виробничої інфраструктури й поступового переходу до примату якісних умов життя міського населення, яке стає визначальним елементом еволюції сучасного міста. Адже якщо в добу індустріалізації міська економіка концентрувалася навколо великих промислових об'єктів, для яких міста виступали одночасно ринками робочої сили й ринками збуту товарів, то з часом промислові підприємства почали послідовно витіснятися у приміські зони, натомість самі міста перетворювались переважно на центри ділової активності (так звані «city» з їхніми офісами, банками, біржами, готелями тощо). У добу глобалізації ці «city» непомітно, але невпинно трансформуються у «smart city», основною умовою розвитку яких є комфорт мешканця. Адже в добу постіндустріального суспільства та формування інформаційної цивілізації вже не машини й технології визначають обличчя міст, а люди, які є носіями знань, навичок і креативного капіталу. І якщо цим людям некомфортно жити в місті, то вони будуть змушені змінити місце проживання або ж продуктивність їхньої роботи суттєво знижуватиметься.

Це зумовлено тим фактом, що, на відміну від робітничого й обслуговуючого класу, креативний клас сучасних міст складається з людей, включених насамперед у постіндустріальний сектор економіки. Ці люди мають чітко виражене почуття індивідуальності та особистої свободи, надаючи перевагу моральному й духовному задоволенню від праці, що стає незмінною запорукою їхньої продуктивної діяльності. Адже економіка, заснована на знаннях, різко знижує роль таких основоположних факторів виробництва, як природні ресурси, фонди, витрати виробництва, водночас ставлячи на перше місце якість людського та соціального капіталу. Ключем до процвітання стає здатність створювати, поширювати й ефективно використовувати знання. Саме знання, освіта, винахідливість, реалізація талантів, здатність творити, вносити щось нове стають необхідними в умовах стрімкого розвитку нової економіки та становлять основу для розвитку секторів креативної економіки сучасних міст, що заснована на інтелектуальній діяльності. В умовах розвитку нової економіки інвестиції в наукові дослідження й розробки перетворюють знання на найважливіший чинник виробництва, відносно зменшуючи значення традиційних факторів економічного росту – фінансового капіталу, трудових і природних ресурсів. Ключовим фактором для досягнення конкурентоспроможності стає вивільнення творчого потенціалу. Сама ж економіка міста перетворюється на систему, що функціонує на основі обміну знаннями, які грають домінуючу й визначальну роль у виробництві [16, с. 13-15].

Це підтверджується численними дослідженнями щодо закономірностей та перспектив розвитку економіки сучасних великих міст. Зокрема, The Martin Prosperity Institute, який функціонує при Університеті Торонто, з 2004 р. розраховує глобальний індекс креативності (The Global Creativity Index), спираючись на оцінку таланту, технологій і толерантності, а також визначає характер їхнього взаємного впливу. Це дало змогу дослідникам інституту виявити існуючий взаємозв'язок між рівнем урбанізації економіки та якістю креативного капіталу. Зокрема, було встановлено, що найвищу кореляцію з урбанізацією має талант, на 2-му місці – толерантність і лише на 3-му – технології [1].

Такий висновок підтверджується висновками австрійських дослідників. Наприклад, відома віденська урбаністка Д. Альмеєр, яка очолює студію просторового планування Raum position, дотичну до розроблення унікальних проєктів міського планування та стратегій розвитку Відня та інших міст Європи, відзначає, що сучасне розумне місто має докласти велику кількість зусиль для створення якісних громадських просторів, і не тільки. Вона наголошує на тому, що публічний простір – це основна платформа для забезпечення комфортного міського життя, яка відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку міських мікрорайонів. Інший важливий аспект розумного міста – мобільність громадян, яка значною мірою ґрунтується на мотивації людей до користування громадським транспортом замість пересування містом на приватних авто. Це не лише підвищує мобільність, але й дозволяє вивільнити частину міського простору завдяки ліквідації частини приватних парковок. Так, у Відні місця для паркування організовано централізовано і розташовані вони далі, ніж найближча зупинка громадського транспорту. Тому мешканцям комфортніше дістатися до необхідного місця громадським транспортом або й прогулятися, аніж їхати власним автомобілем. Цьому сприяє і Seestadt-карта, яку можна використовувати у різних видах громадського транспорту. Відсутність парковок у центрі міста розширює поле для формування відкритих громадських просторів завдяки збільшенню міської території, яка використовується для ландшафтного дизайну, висаджування дерев тощо. Крім того, розумне місто вимагає радикального переосмислення встановлених конвенційних підходів і культур, починаючи з питань благоустрою території та завершуючи розширенням повноважень пересічних мешканців в управлінні містом [3].

Не менш важливим аспектом структурної трансформації економіки великих міст у добу глобалізації є поступова відмова від традиційних джерел енергії та перехід до повсюдного використання відновлюваної енергетики. Поряд із забезпеченням високих екологічних стандартів такий підхід дасть змогу сформувати розгалужені «розумні мережі» електропостачання (так звані «smart grid» системи). Адже розподілений характер джерел відновлюваної енергії (вітру, сонця тощо) для постійного одержання достатньої кількості електрики потребує співпраці мільйонів суб'єктів, поєднаних між собою горизонтальними енергетичними мережними структурами, спроможними стати життєдайним полем для виникнення багатьох нових видів економічної діяльності. Уже тепер у багатьох великих містах світу на цій основі у міських багатоповерхівках виникають свої «агровиробництва», а азійські проєктанти зазіхнули навіть на створення «вертикального лісу» (у китайському місті Нанкін завершується будівництво об'єкта з двох веж заввишки 200 і 108 м, на терасах яких висадять понад 1000 дерев і 2500 кущів, що дасть змогу поліпшити в місті якість повітря завдяки «генеруванню» 60 кг кисню на добу, отриманому в результаті природного перетворення CO₂). Подібний ліс планують побудувати у швейцарській Лозанні [19].

Поряд з просторовим, транспортним та енергетичним секторами міської економіки у структурі великих мегаполісів сьогодні активно зростає частка електронного банкінгу та комерції. На думку дослідників, у найближчі роки з фінансового ринку взагалі зникнуть пластикові картки, а більшість банків у великих містах перейдуть на використання технології блокчейн в інтернет-режимі, даючи змогу користувачам здійснювати всі грошові операції зі смартфонів. Паралельно зростатиме ринок криптовалют. Так, у Лондоні та інших великих містах Великої Британії, США та країн-членів ЄС вже зараз діють банки нового покоління (так звані «банки-челенджери»), які спеціалізуються виключно на наданні цифрових послуг. Часто такі банки для трансформації власних бізнес-процесів використовують технологію блокчейн, оскільки вона пропонує безпечну та зручну альтернативу традиційному банкінгу, а також мінімізує випадки шахрайства у фінансовому світі [18]. У 2017 р. дослідний центр Burnmark нарахував майже 70 необанків у всьому світі. Найбільше з них налічувалося у Великій Британії – 40 (в Індії – 8, у США – 5, Франції – 4, Німеччині – 3, Китаї – 2, інших країнах – по одному) [11].

Функція глобальних фінансових центрів, яку дедалі частіше виконують великі міста планети, незмінно супроводжується зростанням їхньої адміністративно-управлінської ролі в сучасному діловому світі. Адже з фінансових переваг цих міст, їхньої розвиненої інфраструктури, доступності до сфери послуг, а так само вигідного транспортного, політичного й економічного становища активно користуються транснаціональні корпорації. У свою чергу такі корпорації значною мірою впливають на світові економічні та політичні процеси, створюючи умови для глобалізації функцій того чи іншого міста. Широкі можливості для транснаціонального адміністрування та посередницькі функції між політикою й бізнесом формують сприятливий інвестиційний клімат у великих містах, завдяки якому вони набувають статусу глобальних. Нині глобальні міста є основою економіко-політичної світової системи. Уперше термін «глобальне місто» було вжито у 1991 р. у праці американської економістки та соціологині С. Сассен «Глобальне місто Лондон, Нью-Йорк, Токіо». На її думку, глобальні міста – це стратегічні центри концентрації господарської діяльності, управління транскордонними фінансовими потоками та надання високотехнологічних послуг. Американський соціолог М. Кастельє визначає глобальне місто як вузол виробництва інформації та управління інформаційними потоками [5].

На жаль, більшість українських міст навіть у довгостроковій перспективі не зможуть претендувати на статус глобальних центрів впливу на світову економіку.

Адже переважна їх частина стикається з низкою серйозних проблем, які роблять їх фактично неконкурентоспроможними у сучасному глобальному світі. Передусім це стосується застарілої інфраструктури, постійного браку фінансових ресурсів, неготовності застосовувати інноваційні підходи в управлінні містом, що значною мірою зумовлюється недостатньою якістю людського та соціального капіталу, а також технологічною неадаптованістю до впровадження сучасних цифрових технологій.

Так, найбільші українські міста роблять лише перші кроки на шляху імплементації елементів smart-city у міський простір, що для європейських мегаполісів вже давно стало звичною практикою. Як наслідок, у рейтингах розумних міст, які формуються міжнародними агенціями, наші міста або не фігурують взагалі, або з'являються лише у другій сотні (та і то переважно Київ). Адже, попри наявність стратегічних документів і гучних декларацій щодо пріоритетності діджиталізації різних сфер міської економіки, переважна частина обласних центрів нашої держави залишається недостатньо фінансово спроможними для досягнення поставлених перед собою амбітних цілей, стикаючись із браком коштів навіть на реалізацію першочергових завдань у цьому напрямі (наприклад, на впровадження електронного квитка чи сучасних систем відеоспостереження на вулицях міста).

Так, до цього часу лише Києву вдалося зробити перші кроки на шляху впровадження урбаністичних інновацій в умовах українського законодавства та проблем розвитку інфраструктури. Зокрема, в Києві з'явилася розгалужена багатофункціональна система відеоспостереження, а його жителі мають доступ до ефективних інструментів е-демократії, а також можуть платити за проїзд у громадському транспорті за допомогою електронного квитка [10].

Значною мірою цього вдалося досягнути завдяки тому, що бюджет Києва на порядок більший, порівняно з іншими великими містами України. Так, у 2018 р. витрати бюджету Києва становили близько 60 млрд грн (на одного мешканця – близько 20 тис грн), тоді як, наприклад, у Харкові, що йде другим за рівнем фінансової спроможності – учетверо менше (15 млрд грн при витратах на одного мешканця – 10 тис грн). У Львові загальні витрати міського бюджету склали 10 млрд грн (ушестеро менше, ніж у Києві), у Вінниці та Миколаєві – близько 5 млрд грн (відставання від Києва більше 12 разів), у Тернополі, Чернівцях, Івано-Франківську, Рівному та Луцьку – менше 3 млрд грн (відставання від Києва більш ніж у 20 разів) [7].

Для порівняння: річні бюджети великих міст Польщі коливаються в межах 1-1,5 млрд дол. США, або 25-40 млрд грн (у Варшаві – більше 3 млрд дол. США, або 75 млрд грн). У тих містах, які регулярно входять до топ-рейтингів розумних міст планети, ці витрати сягають пересічно 7-10 млрд євро (у найбільших з них вони перевищують 20 млрд дол. США на рік, а в Нью-Йорку коливаються в межах 50-70 млрд дол. США на рік). Тобто навіть Київ з його 2,4 млрд дол. США на рік виглядає у цьому списку доволі скромно, не кажучи вже про всі інші великі міста України.

Ще одним чинником, який суттєво обмежує потенціал інноваційного розвитку великих українських міст, є соціально-психологічні стереотипи економічної поведінки їхніх мешканців. Так, у свідомості більшості городян продовжують домінувати радянські уявлення про те, що комунальні підприємства мають бути «планово збитковими», надаючи послуги мешканцям за заниженими тарифами. А різницю цін їм має компенсувати місцева влада з міського бюджету. Як наслідок, у більшості великих українських міст бюджетів розвитку ледь вистачає на те, аби покривати борги комунальних підприємств (про інвестиції в розвиток комунальної інфраструктури та впровадження цифрових технологій їм доводиться лише мріяти або ж залучати на це кредитні ресурси, повертати

які за збереження нинішнього механізму бюджетування міської економіки буде доволі складно).

Зважаючи на це, першим кроком на шляху адаптації українських міст до глобальних трендів економічного розвитку має стати відмова від марнотратного витрачання бюджетних ресурсів задля дофінансування «споживчих потреб» мешканців. Натомість видатки міських бюджетів мають першочергово спрямовуватись на модернізацію інфраструктури великих міст, включно з інноваційним облаштуванням міських просторів, застосовуючи цифрові технології. З одного боку, це стимулюватиме розвиток місцевого бізнесу завдяки формуванню конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг (адже на транспорті, у теплоенергетиці та в житловому господарстві дедалі частіше з'являтимуться приватні компанії, які забезпечуватимуть більш ефективне функціонування означених сфер міської економіки), а з іншого – поліпшить інвестиційний клімат і заохочуватиме потужних інвесторів вкладати кошти в економічний розвиток українських міст.

Висновки. Пріоритетним напрямом структурної трансформації економіки великих міст у добу глобалізації є поступове зміщення традиційних промислових виробництв, притаманних індустріальній цивілізації, об'єктами сфери послуг і банківського сектору. Це супроводжується поширенням цифрових технологій та діджиталізацією як міського простору, так і побуту міських мешканців, життя населення. Водночас найбільшими проблемами, з якими стикаються великі міста на сучасному етапі глобалізації, є погіршення якості довкілля, посилення безпекових викликів і зниження якості соціального капіталу.

На жаль, більшість великих міст України залишаються в парадигмі індустріальної цивілізації. Лише окремі з них роблять поодинокі спроби впровадження цифрових технологій, стикаючись при цьому з численними проблемами, насамперед браком фінансових ресурсів і кваліфікованих кадрів.

Подальші дослідження у цьому напрямі доцільно зосереджувати саме в напрямі пошуку адекватних механізмів фінансування інноваційних секторів міської економіки та підвищення якості людського й соціального капіталу великих українських міст.

Список використаних джерел

1. Алекшина Т. Будущее в городах. *Vedomosti.ru*: сайт. 30.05.2017. URL: <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2017/05/24/691328-budushee-gorodah>
2. Артюх Г. Концепції міста в працях вчених-урбаністів чиказької школи. *Вісник Львівського університету: Серія соціологічна*. 2008. Вип. 2. С. 347-351.
3. Стратегічне планування та роль жителів у розбудові smart-міста: Данієла Альмейєр про досвід Австрії. *Kyiv Smart City*: сайт. 2018. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/news/strategichne-planuvannya-ta-rol-zhiteliv-u-rozbudovi-smart-mista-daniela-almejyer-pro-dosvid-avstrii%D1%97>
4. Балашов Г. Города будущего. *Геннадий Балашов*: сайт. 15.06.2015 г. URL: https://balashov.com.ua/blogs/goroda_budushchego.html
5. Баранцев П. Глобальні міста як каркас економіки. Український контекст. *Тиждень.ua*: сайт. 17.04.2013 р. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/77654>
6. Бовсуновский В. Город будущего: люди будут жить под «колпаком» и мыться ультразвуком. *Сегодня*: сайт. 24.07.2010 г. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/horod-budushchego-ljudi-budut-zhit-pod-kolpakom-i-mytsja-ultrazvukom-206756.html>
7. Віннічук Ю., Редіх Е. Де в Україні живеться комфортно і скільки це коштує. *Бизнес Цензор*: сайт. 09.04.2019. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3118369/de_v_ukran_jivetsya_komfortno_skilki_tse_koshtu
8. Галенко С. Стратегічний аналіз розвитку мегаполісів у конкурентному середовищі *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2966>
9. Зінченко Р. Smart City: як отримати максимум переваг від міського життя. *Delo.ua*: сайт. 12.04.2015. URL: <https://delo.ua/business/smart-city-jak-otrimati-maksimum-perevag-vid-miskogo-zhittja-294621>
10. Київ ділиться досвідом побудови Smart City: представники українських міст ознайомилися з цифровою інфраструктурою столиці. *Хрещатик*: сайт. 29.07.2019. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/5242/news/1564380005.html>

11. Лікуєв О., Бермишева П. Необанки: майбутнє або тупикова гілка розвитку банківської системи. *Finance.ua*: сайт. 05.06.2017. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/403187/neobanky-majbutnye-abo-tupykova-gilka-rozvytku-bankivskoji-systemy>
12. *Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації*: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
13. Названо топ-5 розумних міст світу. *Українська правда*: сайт. 14.07.2019 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/14/649642>
14. Процько Ю. Міста майбутнього. *Siemens*: сайт. 2018. URL: https://w5.siemens.com/web/ua/uk/news_press/news/2018/pages/smart-cities-trends.aspx
15. Семенов В., Штомпель Н. *Устойчивое развитие мегаполисов. Урбанистические аспекты*: монографія. Харьков: ХНУМГ, 2014. 339 с.
16. Сіденко С. Креативний капітал як чинник розвитку нової економіки. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 12-16.
17. Топ-5 найбільш розумних міст в світі. *Smartbus.ua*: сайт. 26.10.2018. URL: <https://www.smartbus.ua/uk/top-5-najbilsh-rozumnih-mist-v-sviti>
18. Цифрове майбутнє банкінгу. *SAP*: сайт. 18.06.2018. URL: <https://news.sap.com/ukraine/2018/06/digital-future-bank>
19. Череватський Д. Камо грядеши, промисловосте? *ZN.ua*: сайт. 11.08.2017. URL: https://dt.ua/energy_market/kamo-gryadeshi-promislovoste-250970_.html
20. Швиданенко О., Антонюк Б. Формування стійкої конкурентоспроможності міст КНР. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2(27). С. 118-136.

References

1. Aleksyhna, T. (2017, May 30). Budushchee v gorodakh [The future in the cities]. *Vedomosti.ru*: Website. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2017/05/24/691328-budushee-gorodah> [in Russian].
2. Artyukh, H. (2008). Kontseptsiiyi mista v pratsyakh vchenykh-urbanistiv chykaz`koyi shkoly [Concepts of city in works of researchers-urbanists of Chicago School]. *Bulletin of the Lviv University: Series Sociology*: Vol. 2 (pp. 347-351). [in Ukrainian].
3. Stratehichne planuvannya ta rol' zhyteliv u rozbudovi smart-mista: Daniela Almeyyer pro dosvid Avstriyi [Strategic planning and the role of the citizens in development of a smart city: Daniela Almeyyer about Austrian experience] (2018). *Kyiv Smart City*: Website. Retrieved from <https://www.kyivsmartcity.com/news/strategichne-planuvannya-ta-rol-zhyteliv-u-rozbudovi-smart-mista-daniela-almeyyer-pro-dosvid-avstri%D1%97> [in Ukrainian].
4. Balashov, G. (2015, Jun 15). Goroda budushchego [Cities of the future]. *Gennady Balashov*: Website. Retrieved from https://balashov.com.ua/blogs/goroda_budushchego.html [in Russian].
5. Barantsev, P. (2013, Apr 17). Hlobal'ni mista yak karkas ekonomiky. Ukrayins`kyy kontekst [Global cities as a basis of the economy. The Ukrainian context]. *Tyzhden.ua*: сайт. Retrieved from <https://tyzhden.ua/Economics/77654> [in Ukrainian].
6. Bovsunovskiy, V. (2010, Jul 24). Gorod budushchego: lyudi budut zhyt pod «kolpakom» i myt'sya ul'trazvukom [The city of the future: people will live under the «cap» and wash themselves with ultrasound]. *Segodnya.ua*: site. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/horod-budushcheho-ljudi-budut-zhit-pod-kolpakom-i-mytcja-ultrazvukom-206756.html> [in Russian].
7. Vinnichuk, Yu., & Redikh, E. (2019, Apr 09). De v Ukrayini zhyvet'sya komfortno i skil'ky tse koshtuye [Where are in Ukraine to live comfortably and how much it costs]. *Business Censor*: Website. Retrieved from https://biz.censor.net.ua/resonance/3118369/de_v_ukran_jivetsya_komfortno_sklki_tse_koshtu [in Ukrainian].
8. Halenko, S. (2014). Stratehichnyy analiz rozvytku mehapolisiv u konkurentnomu seredovyshchi [Strategic analysis of development of megapolises in a competitive environment]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2966> [in Ukrainian].
9. Zinchenko, R. (2015, Apr 12). Smart City: yak otrymaty maksimum perevah vid mis`koho zhyttya [Smart City: how to getting the most out of city life]. *Delo.ua*: Website. Retrieved from <https://delo.ua/business/smart-city-jak-otrimati-maksimum-perevah-vid-miskogo-zhittja-294621> [in Ukrainian].
10. Kyiv dilyt'sya dosvidom pobudovy Smart City: predstavnyky ukrayins`kykh misto znayomylysya z tsyfrovoyu infrastrukturoy roystolytsi [Kiev shares experience of building the Smart City: representatives of Ukrainian cities got acquainted with the digital infrastructure of the capital] (2019, Jul 27). *Khreshchatyk*: Website. Retrieved from <http://kreschatik.kiev.ua/ua/5242/news/1564380005.html> [in Ukrainian].
11. Likuyev, O., & Bermysheva, P. (2017, Jun 05). Neobanky: maybutnye abo tupykova hilka rozvytku bankivs`koyi systemy [Neobanks: the future or deadlock of the banking system]. *Finance.ua*: Website. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/403187/neobanky-majbutnye-abo-tupykova-gilka-rozvytku-bankivskoji-systemy> [in Ukrainian].
12. Melnyk, M. I. (Ed.) (2016). *Metropoliyini funktsiyyi velykykh mist Ukrainy: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsiyyi* [Metropolitan functions of large cities of Ukraine: development potential and prospects for implementation]. Lviv: Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

13. Nazvano top-5 rozumnykh mist svitu [Named the top 5 smart cities of the world]. (2019, Jul 14). *Ukrainian truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/14/649642> [in Ukrainian].
14. Protsko, Yu. (2018). Mista maybutn'oho [Cities of the future]. *Siemens*: Website. Retrieved from https://w5.siemens.com/web/ua/uk/news_press/news/2018/pages/smart-cities-trends.aspx [in Ukrainian].
15. Semenov, V., & Shtompel, N. (2014). *Ustoychivoye razvitiye megapolisov. Urbanisticheskiye aspekty [Sustainable development of megapolises. Urban aspects]*. Kharkiv: Kharkiv National University of Urban Economics named after O. Beketov. [in Russian].
16. Sidenko, S. (2016). Kreatyvnyy capital yak chynnyk rozvytku novoyi ekonomiky [Creative capital as a factor of the new economy development]. *Stratehiya rozvytku Ukrainy – Development Strategy of Ukraine*, 1, 12-16. [in Ukrainian].
17. Top-5 naybil'sh rozumnykh mist v sviti [Top-5 smartest cities in the world] (2018, Oct 26). *Smartbus.ua*: Website. Retrieved from <https://www.smartbus.ua/uk/top-5-najbilsh-rozumnih-mist-v-sviti> [in Ukrainian].
18. Tsyfrove maybutnye bankinhu [The digital future of banking] (2018, Jun 18). *SAP*: Website. Retrieved from <https://news.sap.com/ukraine/2018/06/digital-future-bank> [in Ukrainian].
19. Cherevatsky, D. (2017, Aug 11). Kamo hryadeshy, promyslovoste? [Quo Vadis: industry?]. *ZN.ua*: Website. Retrieved from https://dt.ua/energy_market/kamo-gryadeshi-promislovoste-250970_.html [in Ukrainian].
20. Shvydanenko, O., & Antonyuk, B. (2017). Formuvannya stiykoyi konkurentospromozhnosti mist KNR [Formation of sustainable competitiveness of the cities of the People's Republic of China]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International economic policy*, 2(27), 118-136. [in Ukrainian].

Borshchevskyy V. V. Economy of a large city: structural transformations in the era of global changes.

The paper outlines the features of structural transformations in the economy of large cities in conditions of globalization. Special attention is paid to finding priority directions and mechanisms of impact of global economic changes on evolutionary advances in economic structure of large cities. The decisive role of large cities in economic development of contemporary states is emphasized. The processes are accompanied by constant growth of the share of urban population and concentration of growing economic capacity in cities. Moreover, more and more metropolises and global cities emerge. Their major advantage is a high concentration level of production capacities and capital as well as significant human capacity, which promotes innovative development of various sectors of urban economy, mostly energy, information technologies, transport, household services, leisure and banking sector, etc. The following problems are defined as the most essential of those faced by large cities in the era of globalization: deteriorating quality of social capital, growing security challenges, growing risks of technological disasters, deteriorating quality of environment and environmental situation in general, growing load on engineering and social infrastructure, need to secure constant supply of sufficient volumes of drinking water and food. The paper proves that the priority directions of economy development in large cities in the era of globalization is to improve the mobility of population, improve living conditions and meet high standards of citizens' household comfort, form innovative information-communication networks, establish qualitative planning of urban space, solve ecological problems, namely through renewable energy and prioritization of environmental protection. Recommendations regarding top priority measures of adaptation of large Ukrainian cities to modern requirements of globalization based on the experience of the most developed countries in the world are suggested. In particular, the authors emphasize the need to increase the volumes of investment in the development of information technologies and activation of digitalization of urban space due to releasing the share of budget resources currently inefficiently used and directing them on meeting social needs of citizens.

Keywords: structural transformations, large cities, economic globalization, urban space, digital technologies.

Борщевський Віктор Валентинович – доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: borshchevsky@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-4434>).

Borshchevskyy Viktor Valentynovich – Dr. Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Leading Researcher of the Department of spatial development of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 08.08.2019 р.¹

¹ Стаття написана у межах виконання наукової теми «Трансформація структури економіки міст Західного регіону України».